

Boris Golec

Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za »usodno« pomoto?

Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846)

Golec Boris, izr. prof. dr., znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, bgolec@zrc-sazu.si

930.85(497.4Krško):929Valvasor J.V.

NEPRAVA VALVASORJEVA HIŠA V KRŠKEM SREDI 19. STOLETJA V ROKAH NJEGOVEGA DALJNEGA SORODNIKA IN NEPOSREDNIH POTOMCEV – VZROK ZA »USODNO« POMOTO?

Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846)

Nova odkritja so potrdila avtorjevo domnevo, da so staro meščansko hišo v Krškem, ki je poldrugo stoletje veljala za zadnji dom kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693), sredi 19. stoletja posedovali njegovi potomci baroni Dienerspergi. To dejstvo bi lahko kmalu zatem botrovalo zmotni označitvi hiše za Valvasorjevo (1859). Poleg tega so Dienerspergi hišo podedovali po Antonu pl. Hohenwartu (1768–1846), lastniku v letih 1826–1846, ki je bil potomec Valvasorjevega polbrata Karla in je morda celo sam pripomogel k prepričanju, da je hiša nekoč pripadala kranjskemu polihistorju. Pl. Hohenwart, ljubitelj preteklosti, je Kranjskemu deželnemu muzeju v Ljubljani zapustil svojo razmeroma bogato zbirko starih predmetov in dokumentov. Njegova hiša, v kateri je bil v drugi četrtini 19. stoletja neke vrste zasebni muzej, kar je povsem potonilo v pozabo, je danes kot po naključju del Mestnega muzeja Krško.

Ključne besede: Hohenwart, Valvasor, Dienersperg, Krško, muzejske zbirke, muzej

Golec Boris, Phd, Associate Professor, Senior Researcher, Milko Kos Historical Institute, Scientific Research Centre, Slovenian Academy of Sciences and Arts, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, bgolec@zrc-sazu.si

930.85(497.4Krško):929Valvasor J.V.

THE WRONG VALVASOR HOUSE IN KRŠKO IN THE HANDS OF HIS DISTANT RELATIVE AND IMMEDIATE SUCCESSORS IN THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY – REASON FOR THE “FATEFUL” MISTAKE?

The Forgotten Museum Enthusiast Anton von Hohenwart (1768–1846)

New discoveries have confirmed the author's assumption that the old town house in Krško, which for a century and a half was believed to have been the last home of the Carniolan polymath Janez Vajkart Valvasor (1641–1693), was owned by his successors, the Dienersperg Barons. This fact nearly led to the mistaken belief that the house belonged to Valvasor (1859). Besides this, the Dienerspergs inherited the house from Anton von Hohenwart (1768–1846), who owned it between 1826–1846 and who was a descendant of Valvasor's half-brother Karl and who possibly also contributed to the belief that the house once belonged to the Carniolan polymath. Von Hohenwart, a history aficionado, left to the Carniolan Regional Museum in Ljubljana his relatively rich collection of old artifacts and documents. His house, which served as a kind of a private museum in the second quarter of the 19th century, a fact once completely forgotten, today accidentally happens to be part of the Krško City Museum.

Key words: Hohenwart, Valvasor, Dienersperg, Krško, museum collections, museum

Prispevek v zadnji številki *Zgodovine za vse*, obravnava spominov dveh Valvasorjevih potomcev baronov Dienerspergov, očeta Franca Ksaverja (1773–1846) in sina Antona Alekxa (1820–1889),¹ bi ostal nedorečen brez dopolnila, v katerem bom opozoril na še nekaj medtem ugotovljenih zanimivih podrobnosti. Povezane v celoto zaokrožujejo podobo Dienerspergove rodbine sredi 19. stoletja, predvsem pa potrjujejo mojo pred časom (2007) izraženo domnevo, zakaj je lahko ljubiteljski zgodovinar Anton Jellouschek pred poldrugim stoletjem (1859) Valvasorju v Krškem zmotno pripisal hišo,² ki je do pred kratkim nosila ime »Valvasorjeva«, od leta 2010 pa je sestavni del muzejskega kompleksa Mestnega muzeja Krško (Valvasorjevo nabrežje 4).

Do označitve hiše za Valvasorjev zadnji dom skoraj gotovo ne bi prišlo, če je v drugi četrtini 19. stoletja ne bi posedoval in v njej prebival Anton pl. (von) Hohenwart (1768–1846). V spomilih polihistorjevega prapravnika Franca Ksaverja barona Dienersperga, po večini napisanih leta 1835 na Dobrni, je ta mož omenjen enkrat samkrat in še to le bežno. Nova odkritja pa so pokazala, da lahko prav pl. Hohenwarta, Dienerspergovega daljnega sorodnika in pravega bratranca njegove žene Antonije, rojene baronice Adelstein (1782–1845), z veliko verjetnostjo označimo kot (ne)posrednega krivca za nastanek pomote o Valvasorjevem zadnjem domu, v katerem je kranjski polihistor jeseni 1693 zatisnil oči. Valvasorjev potomec Franc Ksaver baron Dienersperg je Hohenwarta v spomilih omenil kot krstnega botra svoje najmlajše hčerke Marije Ivane, rojene 12. julija 1824 v Celju. Anton Hohenwart, ki mu pisec spominov niti ni namenil plemiškega naslova, naj bi tedaj botroval skupaj s svojo sestro Nepomuceno, vendar celjska krstna matrica razkriva, da je odsotnega botra v resnici nadomeščal namestnik. Vse je torej kazalo, da je bila Hohenwartova vloga v življenju Valvasorjevega potomstva zgolj epizodna in tako neprimerno manjša kot vloga njegove sestre, ki je pri Dienerspergovih v Celju tudi živela in tam leta 1832 umrla. Zlahka sem se zato zadovoljil le z osnovnimi rodoslovnimi podatki neporočenega brata in sestre pl. Hohenwart, brez datuma in kraja Antonove smrti.³

Na ime Antona pl. Hohenwarta sem sicer naletel že pred časom, in sicer pri obravnavi lastnikov zmotne Valvasorjeve hiše v Krškem. Vendar krškega Hohenwarta nato nisem povezal z botrom Dienerspergove najmlajše hčerke, to pa predvsem zaradi naslednje ne nepomembne podrobnosti. Kot sem pred leti (2006) netočno razbral iz stare zemljiške knjige krškega magistrata, naj bi bil namreč lastnik t. i. Valvasorjeve hiše Anton grof (!)

Hohenwart, in ne Anton pl. Hohenwart. Po zemljiški knjigi mu je hiša pripadala do leta 1846, ko so mu kot lastniki sledili dediči.⁴ Podatkov o imenih dedičev si tedaj nisem izpisal, ker sem zemljiško knjigo uporabljal za raziskavo o topografiji Krškega, za katero se mi niso zdeli dovolj pomembni. A sem že leta 2007 na podlagi nepopolnih izpiskov sklepal, da je šlo za Valvasorjeve potomce barone Dienersperge. Njihov sorodnik Franc vitez Gadolla (1797–1866), tudi sam potomec kranjskega polihistorja, je namreč okoli leta 1855 zapisal, da so Dienerspergi po Hohenwartu podedovali neko hišo v Krškem in jo medtem že prodali.⁵

Hohenwartovo ime bi me ob obravnavi Dienerspergovih spominov sicer lahko navedlo na povezavo med grofom in pl. Hohenwartom, a sem takšno možnost ob številnih pomembnejših podatkih preprosto prezrl. Šele bolj ali manj naključna odkritja novih podatkov so razkrila, da sta krstni boter Dienerspergove hčerke Anton pl. Hohenwart in krški hišni posestnik Anton »grof« Hohenwart ista oseba. Izkazalo se je, da se Hohenwart v virih res pojavlja z obema plemiškima nazivoma, čeprav je bil v resnici vseskozi le pl. Hohenwart. S takim nazivom – *Anton Herr von Hohenwart* – je vpisan tudi v mrliški matični knjigi, ko je 23. marca 1846 pri 78-ih preminil v Krškem št. 85, v t. i. Valvasorjevi hiši, in sicer za starostno oslabelostjo kot upokojeni c. kr. nadzornik (*pens. k. k. Kontrolor*).⁶ Tudi ko je omenjeno hišo leta 1826 pridobil na dražbi, je v stari zemljiški knjigi magistrata Krško v resnici naveden le kot pl. – z okrajšavo *Hr. v. (Herr von)*, in ne torej okrajšano *Gr. v. (Graf von)*, kot se je zdelo na prvi pogled.⁷ Spodrsrljaj s plemiškim naslovom, ki se mi je pred leti pripetil med izpisovanjem iz zemljiške knjige, se je sicer kdaj prikradel tudi že Hohenwartovim sodobnikom, zato imam zanj vsaj delno opravičilo. Leta 1849, ko je Kranjski deželni muzej v Ljubljani prevzel iz zapuščine Antona pl. Hohenwarta izbor starih dokumentov in predmetov, so ga denimo v časniku *Illyrisches Blatt* najprej označili kot grofa in nato v naslednji številki objavili popravek.⁸ Že sodobnike je torej begalo dejstvo, da so poleg pl. Hohenwartov obstajali neprimerno bolj znani grofje Hohenwarti, sicer njihovi sorodniki.⁹ In kot bomo videli, je Anton pl. Ho-

⁴ Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 335–336.

⁵ Prav tam, str. 337.

⁶ NŠAL, *ŽA Krško*, M 1818–1868, pag. 85. – Mrliška matica mu daje 79 let.

⁷ ZAC, ZAC/1031, *Zbirka zemljiških knjig*, knj. 1994, *Grundbuch der Stadt Gurkfeld*, pag. 511 (Urb. No. 78 in 79). – Leta 2006 je bila knjiga še del danes neobstoječega arhivskega fonda ZAC/1476, *Magistrat Krško*.

⁸ *Verzeichniß der im Jahre 1847*, v: *Illyrisches Blatt*, št. 96, 1. 12. 1849, str. 384; št. 97, 4. 12. 1849, str. 388.

⁹ O sorodstvu gl. ARS, AS 1075, *Zbirka rodovnikov*, št. 111, *Hohenwart*.

¹ Golec, *Trpljenje »celjskega Wertherja«*.

² Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 336–337.

³ Golec, *Trpljenje »celjskega Wertherja«*, str. 32–33.

henwart pol stoletja po smrti tudi v spominu Krčanov živel kot »grof Hohenwart« (1894).¹⁰

Prav navedenega leta so hišo, v kateri je leta 1846 umrl, »uradno« razglasili za Valvasorjevo, ko so kranjskemu polihistorju na pročelju vzdali spominsko ploščo z navedbo, da se je njegovo življenje izteklo v tej hiši 19. septembra 1693.¹¹ Polihistorjevi častilci so se pri določitvi njegovega zadnjega doma pač oprli na edini zapis, s katerim so razpolagali, tj. na trditev ljubiteljskega zgodovinarja Antona Jellouschka, ki je hišo trinajst let po Hohenwartovi smrti (1859) brez kakršne koli utemeljitve razglasil za Valvasorjevo.¹² In tak sloves je vogalna stavba, nastala iz dveh nekoč samostojnih hiš, obdržala skoraj poldrugo stoletje, navkljub vsem takratnim in poznejšim pomislekom.¹³

Hišo, s katero Valvasor ni imel nič skupnega, nekateri še vedno zmotno povezujejo s polihistorjevim imenom, v resnici pa bi jo morali z otroki njegovega pravnika Franca Ksaverja barona Dienersperga (1773, Dobrna – 1846, Gradec), umrlega nekaj mesecev za Hohenwartom. Ponoven, tokrat natančen pregled krške zemljiške knjige je namreč potrdil, da je Hohenwartovo hišo in drugo premoženje dedovalo šest Dienerspergovih odraslih otrok: Kajetana grofica Hoyos, roj. baronica Dienersperg, gospodični baronici Ida in Marija ter gospodje baroni Ferdinand, Janez Nepomuk in Anton Aleks Dienersperg (Dienersberg). Njihova mati Antonija, umrla leto prej v Gradcu, je bila namreč Hohenwartova sestrična in njegova oporočna univerzalna dedinja,¹⁴ ker ni imel bližnjih sorodnikov. Zdaj se je našel tudi drugi zvezek zemljiške knjige, ki sem ga imel za izgubljenega in v katerega so prenesli Hohenwartov zemljiškoknjižni vložek, tako da natanko poznamo historiat lastnikov hiše vse do nastavitve nove zemljiške knjige leta 1885, ko je bil lastnik znani mestni veljak Martin Hočevár.¹⁵ Zemljiška knjiga potrjuje navedbo Franca viteza Gadolle, da so Dienerspergi hišo kmalu prodali. Od Hohenwartove smrti 23. marca 1846 do prodaje 12. novembra 1847 je minilo 20 mesecev. Kupca sta bila Jožef in Karolina Lakner, nato pa se je pred Martinom Hočevárem zvrstilo še nekaj kratkotrajnih posestnikov, med njimi enkrat

Valvasorjeva potomca iz Avstrije, upokojeni polkovnik Egon Ehrlich in dr. Franz Mahnert, potomca dveh sester Franca Ksaverja barona Dienersperga, z avtorjem na odprtju Mestnega muzeja Krško 30. marca 2010 (foto: Mitja Mladkovič)

tudi Hočevár sam.¹⁶ Še posebej zanimivo pa je odkritje, da je lastnike te hiše neki neznani avtor, misleč, da gre za Valvasorjev zadnji dom, obdelal po zemljiški knjigi že leta 1894 v do nedavna pozabljenem časopisnem feljtonu v *Laibacher Zeitung*.¹⁷ Feljton je raziskovalcem Valvasorjevega življenja zlahka ostal skrit in tako ni bil upoštevan v temeljnih delih o kranjskem polihistorju.¹⁸ Njegova naključna izsleditev me je zdaj samo še dodatno spodbudila, da historiatu neprave Valvasorjeve hiše v Krškem pridem do dna.

Najbolj zanimiv del zgodbe o hiši se začne šele s Hohenwartovo smrtjo, zapuščino in kratkotrajnim lastništvom Dienerspergov. Domoznanec in publicist Henrik Costa je leta 1848, potem ko so Dienerspergi hišo že prodali, v svojih popotnih spominih po Kranjskem

¹⁰ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 51.

¹¹ Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 332, 335; Černelič Krošelj, *Sledi Janeza Vajkarda Valvasorja*, str. 48–49. – Istega leta 1894 je I. Lapajne o Valvasorju zapisal: »... da prej jako imovit graščak umre ubožen v Krškem 19. septembra 1693. l., kjer si je bil mesca februarja istega leta od nečega Jakoba Vođnika kupil hišo (sedanja hiralnica št. 85) (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 120–121).

¹² Jellouschek, *Valvasor und Vođnik*, str. 40.

¹³ Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 332–333, 335–336.

¹⁴ ARS, AS 308, *Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani*, III. serija, fasc. H 1–203, *testament H–146*, 28. 8. 1840.

¹⁵ ZAC, ZAC/1031, *Zbirka zemljiških knjig*, knj. 1995, *Grundbuch der Stadt Gurkfeld*, pag. 793–794.

¹⁶ Leta 1850 je hišo kupil Karel Karlmann, lastnik graščine Nemška vas pri Krškem, leta 1856 Martin Hočevár, ki jo je leta 1862 prodal zakoncem Janezu in Jeannette Irkič; Irkič je bil krški notar in v letih 1870–1873 kranjski deželni poslanec. Po njuni smrti jo je leta 1875 spet kupil Hočevár.

¹⁷ V., *Das Sterbehaus Valvasors*.

¹⁸ Članek sem našel avgusta 2011 na elektronskem portalu dLib (Digitalna knjižnica Slovenije), in sicer kot rezultat za iskano geslo Franz Dienersberg. Prispevka neznanega avtorja, podpisanega kot V., ne navaja ne P. Radics v monografiji o kranjskem polihistorju iz leta 1910 (Radics, Johann Weikhard) ne B. Reisp na seznamu literature o Valvasorju v svoji monografiji leta 1983 (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 340).

zapisal naslednje pomenljive besede: »Presenetljivo tukaj v Krškem in vreden ogleda je bil kabinet oglednih predmetov (*Schauegegenständen*) nekega gospoda pl. Hohenwarta (*eines Herrn v. Hohenwart*), od katerih se jih je več nanašalo na deželno zgodovino Kranjske in bi jih bilo zato treba iskati in najti v deželnem muzeju. Gospod pl. Hohenwart je umrl lani [dejansko dve leti pred izidom Costine knjige], njegov kabinet pa so raznesli in je za deželo izgubljen.«¹⁹ Po vsem sodeč bi se to moralo to »nesrečno dejanje« zgoditi v kratkem času po Hohenwartovi smrti, torej tedaj, ko so bili lastniki hiše bratje in sestre Dienersperg ali neposredno zatem. Costa je o usodi kabineta moral imeti določene informacije, četudi samo na podlagi govoric. Dedičev in kupcev hiše ni omenil, poznavanje vsebine Hohenwartove »muzejske zbirke« pa kaže, da je bil leta 1838, ko je službeno potoval po Savi – popotni spomini se nanašajo na to njegovo pot – prejkone osebno gost pri Antonu pl. Hohenwartu in zato tako navdušen nad tam vidnim gradivom.²⁰

In kdo je bil Anton pl. Hohenwart, katerega konjiček je na Costo naredil tolikšen vtis? Rodil se je v graščini Podgrad pri Vranskem kot najmlajši otrok Janeza Ludvika Mihaela pl. Hohenwarta (1716–1785) in njegove tretje žene Marije Terezije, roj. baronice Adelstein (1740–1811), pri krstu v vranski župnijski cerkvi 11. oktobra 1768 pa je dobil imeni Anton Padovanski in Maksimilijan.²¹ Njegov oče, ki je podgrajsko graščino nasledil po svoji teti, jo je obdržal do Antonovega trinajstega leta (1781).²² Družina se je najpozneje tedaj preselila v Hohenwartovo graščino (Spodnje) Perovo pri Kamniku, kjer je oče štiri leta zatem (1785) umrl kot najemnik gospostva (*Be-stand-Inhaber*) v lasti svojega brata Jurija Sigmunda.²³ V njegovem zapuščinskem inventarju je 15-letni (v resnici

17-letni) sin Anton naveden kot zadnji med devetimi živečimi otroki,²⁴ nato pa nimamo o njem podatkov vse do njegovih zrelih let, malo preden se je pojavil v Krškem. V mesto ob Savi je zelo verjetno prišel v času Ilirskih provinc ali neposredno zatem, na kar kaže leta 1811 izdano spričevalo ljubljanske direkcije za ceste in mostove, da je zelo uspešno opravljal službo c. kr. prejemnika mostnine na Črnučah pri Ljubljani.²⁵ Leta 1816, ko je kupil hišico nedaleč od krškega župnišča, in hišo na južnem koncu mesta,²⁶ je vsekakor že živel v Krškem. Kot tamkajšnjega mitninskega nadzornika (*Controlor*) ga v kranjskih šematizmih srečujemo od leta 1819 (za prejšnja leta šematizmov ni), na tem mestu pa je ostal do upokojitve leta 1826 ali 1827, ko je v šematizmu naveden že drug nadzornik. Služba sicer ni veljala za kaj posebnega, saj Hohenwart ni bil niti predstojnik mitnice – mitninski prejemnik (*Einnehmer*).²⁷ V tem času je kot zemljiški posestnik in deželan Štajerske, Koroške in Kranjske omenjen v šematizmih še med člani Kranjske kmetijske družbe,²⁸ sicer pa je v Krškem postal viden hišni posestnik. Poleg omenjenih dveh hiš z nekaj parcelami je deset let pozneje (1826) kupil na dražbi »nepravo Valvasorjevo« hišo pri cerkvi sv. Janeza Evangelista,²⁹ ki je bila veliko večja od drugih dveh in v katero se je (kot upokojenec) tudi preselil iz mitninske hiše.³⁰ Hišo na južnem koncu mesta je leta 1830 prodal, kupil naslednje leto na drugi strani ceste drugo, manjšo in jo osem let pozneje, leta 1839, prav tako prodal.³¹ Po seznamu krških hišnih posestnikov iz leta 1842 sta bili tako v

²⁴ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 44, H–86, 22. 5. 1785. – Regest zapuščinskega inventarja tudi v: Verzeichniß der im Jahre 1847, v: Illyrisches Blatt, št. 100, 15. 12. 1849, str. 400.

²⁵ Regest spričevala z datumom 19. 8. 1811, ki ga je 30. 9. 1814 na Šrajbarskem turnu vidimiral Aleksander grof Auersperg v: Verzeichniß der im Jahre 1847, v: Illyrisches Blatt, št. 100, 15. 12. 1849, str. 400.

²⁶ Hišico pri župnišču je Hohenwart 4. aprila 1816 kupil na dražbi (ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 361, Urb. No. 72), hišo na južnem koncu pa 3. februarja istega leta od Antona Vidica (prav tam, pag. 697, Urb. No. 108). Po franciscejskem katastru iz leta 1825 je šlo za hiši št. 57 (stavb. št. 13) in 112 (stavb. št. 312), katerih lastnik je naveden kot »Anton Hohenwart, Edelman« (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825).

²⁷ Schematismus des Laibacher 1819, str. 207; 1820, str. 207; 1821, str. 179; 1822, str. 180; 1823, str. 189; 1824, str. 184; 1825, str. 188; Schematismus von Krain 1826, str. 161; 1827, str. 169.

²⁸ Prvič ga srečamo med člani Kmetijske družbe leta 1824 (Schematismus des Laibacher 1824, str. 370), zadnjič pa je naveden še po smrti leta 1847 (Provinzial-Handbuch 1847, str. 248).

²⁹ ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 511 (Urb. No. 78 in 79); knj. 1997, Lit. C Vormerk-Buch der Stadt Gurkfeld, pag. 53–54.

³⁰ Po statusu animarum iz leta 1822 je tedaj prebival v mitninski hiši št. 7 (ŽU Krško, Cathalogus animarum in Vicariatu Gurkfeldensi existentium anno 1822).

³¹ ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 697 (Urb. No. 108), pag. 75–76 (Urb. No. 12).

¹⁹ »Ueberraschend hier in Gurkfeld und sehenswerth war eines Herrn v. Hohenwart Cabinet von Schaugegegenständen, deren mehrere der Landesgeschichte von Krain angehören, und daher im Landes=Museum zu suchen und zu finden seyn sollten. Herr v. Hohenwart starb im vorigen Jahre, sein Cabinet wurde zersplittert und ging für's Land verloren.« (Costa, Reiseerinnerungen, str. 103).

²⁰ Ne gre prezereti, da je Costa tudi edini vir za nepotrjeni datum Valvasorjeve smrti na spominski plošči v Krškem. Malo pred opisom usode Hohenwartovega kabineta Costa pravi, da je v Krškem 19. septembra 1693 preminil »veliki kronist Valvasor«, ki je za svoje veliko zgodovinsko–statistično–topografsko delo Slava vojvodine Kranjske žrtvoval celotno premoženje in umrl v revščini (Costa, Reiseerinnerungen, str. 102).

²¹ ZAL, ZAL LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXV, Hohenwarth. – Regest krstnega lista tudi v: Verzeichniß der im Jahre 1847, v: Illyrisches Blatt, št. 99, 11. 12. 1849, str. 396.

²² Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 190.

²³ Tedanjšega lastnika Perovega Jurija Sigmunda pl. Hohenwarta je M. Smole pomotoma imenovala grof (Smole, Graščine, str. 345). O sorodstvenem razmerju med njim in Janezom Ludvikom gl. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 111, Hohenwart. – F. Pokorn je o Antonovem štiri leta starejšem bratu duhovniku Ignacu zapisal: »Po bivanju je bil Kamničan« (NŠAL, NŠAL 572, Pokorn France, fasc. 377, Zgodovinski zapiski, Leskovec–Krško, pola 3).

negovih rokah dve hiši: hišica pri župnišču (prej h. št. 57, zdaj 59) in »Valvasorjeva hiša« pri cerkvi (prej h. št. 82, zdaj 85),³² kjer je štiri leta zatem umrl kot zadnji moški svojega rodu. Obe hiši skupaj z 18 zemljiškimi parcelami sta se leta 1846 znašli v Hohenwartovi zapuščini.³³

Vendar neporočeni Anton večji del svojega bivanja v Krškem ni bil edini tamkajšnji Hohenwart. Mesto ob Savi je v času, ko se je tja preselil, postajalo nekakšno zavetje razkropljenih članov Hohenwartove družine, ki so v Krškem drug za drugim tudi pomrli. »Krivec«, da so se tja preselili, je bil Antonov starejši brat Ignac (1764–1832), skoraj 37 let župnik župnije Leskovec pri Krškem, katere sedež je bil v tem času še v mestu.³⁴ Zanimivo je, da je prišel v Krško za župnika in s tem tudi dekana leskovske dekanije le nekaj mesecev pred smrtjo svojega strica Jožefa Antona pl. Hohenwarta, ki je tam kot upokojeni duhovnik preminil 16. septembra 1795, star 86 let, in ga je pokopal prav nečak.³⁵ Ignac po F. Pokornu ni bil posebej priljubljen človek, ampak »trmast, energičen, naposled pa tudi že umobolan«.³⁶ Tako kot je ostareli stric prejkone pripomogel k ustoličitvi 31-letnega Ignaca za župnika in dekana, je imel ta pozneje gotovo kaj besede pri tem, da je njegov mlajši brat Anton prav v Krškem dobil državno službo mitninskega nadzornika. Poleg Antona so župniku Ignacu pl. Hohenwartu sledile v Krško še štiri njegove bližnje sorodnice, ki sicer niso živele z njima. Ignac je tu najprej 6. novembra 1809 poročil svojo 38-letno sestro Marijo, in sicer z enkrat starejšim vdovcem, 80-letnim Janezom Nepomukom pl. Klaffenauom, graščakom v bližnji Nemški vasi.³⁷ Dve leti zatem je 8. novembra 1811 v beneficiatni hiši (št. 6), stavbi poleg mitninske hiše, preminila njegova 72-letna mati Terezija pl. Hohenwart, roj. baronica Adelstein,³⁸ 6. septembra 1823 pa v isti hiši še 66-letna najstarejša sestra Ana, pripadnica kranjske ustanove za neporočene plemkinje (*krain. Stiftsfräulen*).³⁹ Nazadnje sta v Krškem skupaj prebivali tudi ostareli sestre Marija pl. Klaffenau in neporočena Terezija pl. Hohenwart, pripadnica iste ustanove kot pokojna sestra Ana. Obe sta umrli leta 1837 na hišni številki 115, prva pri 71-ih 25. januarja in

druga, stara 76 let, 4. novembra.⁴⁰ Pet let prej se je od tega sveta preselil njun brat župnik Ignac, umrl pri 67-ih 9. januarja 1832 v krškem župnišču.⁴¹ Zadnjih osem let in pol svojega življenja je tako kot upokojeni mitninski nadzornik in hišni posestnik živel v mestu ob Savi le še Anton, dokler se ni tudi on pridružil preostali družini, zbrani na mestnem pokopališču: stricu in bratu duhovnikoma ter materi in trem sestram.⁴²

Takega, osamljenega sedemdesetletnika, je lahko leta 1838 srečal Henrik Costa, ki mu dolgujemo ključni podatek o tem, kakšne zaklade je skrivala Hohenwartova hiša. Dve leti po njunem zelo verjetnem srečanju je 72-letni Anton pl. Hohenwart 28. avgusta 1840 napisal oporoko, ki ji je leta 1846 dodal še dva oporočna pristavka (*Codizill*), zadnjega dva tedna pred smrtjo, vse troje pa v Krškem in pred pričami.⁴³ Globoko verni mož je zelo natančno poskrbel za blagor duše in za razdelitev svojega sicer ne posebej velikega, a vendar prav spodobnega premoženja. Za univerzalno dedinjo je imenoval sestrično Antonijo baronico Dienersperg, roj. baronico Adelstein, in naprosil za izvršitelja oporoke njenega soproga, Valvasorjevega prapravnika Franca Ksaverja Kajetana barona Dienersperga. Če bi Antonija umrla pred Hohenwartom, kar se je tudi zgodilo, postanejo dediči njeni otroci, v primeru Dienerspergove smrti pa bodi izvršitelj oporoke njun najstarejši sin Ferdinand, ki naj poskrbi za razdelitev zapuščine med dediče. Po Antonu pl. Hohenwartu so namreč dedovali še nekateri drugi. Nekaj srebrnih predmetov je zapustil v spomin drugega sorodstvu, in sicer daljnima sorodnikoma grofoma Francu in Andreju Hohenwartu, ki ju je imenoval kar bratranca, ter pravemu bratrancu in sestrični baronoma Adelstein, (generalmajorju) Jožefu in Barbari–Babette, por. pl. (*Edle von*) Carriere. Poleg manjših darov dvema krškima cerkvama, krajevnim revežem, ubožnici, pogrebem in zakoncema, ki sta mu vodila gospodarstvo, vsebuje oporoka tudi določilo, kaj pripade Kranjskemu deželnemu muzeju v Ljubljani. Hohenwart mu je v peti točki zapustil kupo deželne zaveze za škodo (*Landschadenbundes Becher*) ter vse družinske in druge stare spise, »ki se zdijo za to primerni« (*die man dafür als geeignet ansehen sollte*).⁴⁴ Ko je v začetku leta 1846 čutil, da mu pojenjajo moči, je nekaj oporočnih določil spremenil, ne

³² ŽU Krško, *Vor- und Zunahmen im Vikariate Gurkfeld befindlicher Hausbesitzer im Jahre 1842*, 2. 3. 1842.

³³ ZAC, ZAC/1031, *Zbirka zemljiških knjig*, knj. 1999, *Littera E Vor- merkbuch des Stadt-Dominiums Gurkfeld*, pag. 644–649.

³⁴ Pokorn, *Šematizem duhovnikov*, str. 15. – NŠAL, NŠAL 572, *Pokorn France*, fasc. 377, *Zgodovinski zapiski, Leskovec–Krško*, pola 3.

³⁵ NŠAL, ŽA Krško, M 1784–1818, fol. 16. – O Jožefu Antonu prim. Pokorn, *Šematizem duhovnikov*, str. 45.

³⁶ NŠAL, NŠAL 572, *Pokorn France*, fasc. 377, *Zgodovinski zapiski, Leskovec–Krško*, pola 3.

³⁷ NŠAL, ŽA Krško, P 1784–1816, fol. 25.

³⁸ Prav tam, M 1784–1818, fol. 61 in 63.

³⁹ Prav tam, M 1818–1868, fol. 15. – V mrliški matici je napačna Anina starost 76 let.

⁴⁰ Prav tam, fol. 61, 63.

⁴¹ Prav tam, fol. 45.

⁴² Hohenwart je svojim sorodnikom na krškem pokopališču postavil nagrobnik (*Verzeichniß der im Jahre 1847, Illyrisches Blatt*, št. 100, 15. 12. 1849, str. 400). Prim. seznam Hohenwartovih nagrobnikov v Krškem (ZAL, ZAL LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXV, Hohenwarth, *Verzeichniß Hohenwartischen Grabmäler am Friedhof zu Gurkfeld*).

⁴³ ARS, AS 308, *Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani*, III. serija, fasc. H 1–203, *testament H–146*, 28. 8. 1840, 15. 1. 1846, 9. 3. 1846.

⁴⁴ Prav tam, 28. 8. 1840.

da bi bistveno posegel v oporoko. Črtal je volilo omejenima zakoncema, ker nista bila več v njegovi službi, vse, kar je prej namenil grofoma Hohenwart, od katerih je Franc medtem umrl, pa je zdaj pripadlo bratrancu generalmajorju Jožefu baronu Adelsteinu, ki je poleg tega dobil še 2.000 goldinarjev gotovine.⁴⁵ Medtem je 14. januarja 1845 v Gradcu preminila tudi Adelsteinova sestra Antonija, por. baronica Dienersperg,⁴⁶ katere otroci so po oporoki postali Hohenwartovi univerzalni dediči. Oporočnik tega sicer ni posebej poudaril ne v prvem ne v drugem dopolnilu k oporoki, ker je ta tako ali tako ostala v veljavi.

Glavni dediči – Valvasorjevi potomci baroni Dienerspergi – so v Krškem po Hohenwartu podedovali dve hiši in 18 zemljiških parcel. Lastniki vsak ene šestine so uradno postali 31. oktobra 1846 po sklepu zapuščinske razprave C. kr. mestne in deželne pravde na Kranjskem, vpis v zemljiško knjigo mestnega magistrata Krško pa je sledil 11. aprila 1847.⁴⁷ Edina misel dedičev, treh bratov in treh sester, je bila, kako dediščino kar najhitreje unovčiti. Najstarejši brat Ferdinand baron Dienersperg (1817–1853), ki ga je že Hohenwart določil za izvršitelja oporoke v primeru smrti njegovega očeta, je bil za takšno nalogo resnično najprimernejši. Kot dedič gospostev Dobrna in Dobrnica je živel najbližje Krškemu in se je na spodnjem Štajerskem zadrževal že ob Hohenwartovi smrti, tedaj kot uradnik pri okrožnem uradu v Celju.⁴⁸ Ob povedanem je razumljivo, zakaj je njegov bratranec Franc vitez Gadolla v svojem spisu o genealogiji Dienerspergov navedel kot lastnika hiše v Krškem prav Ferdinanda.⁴⁹ Njegova dva brata in tri sestre so imeli namreč pri postopkih v zvezi s Hohenwartovo zapuščino le pasivno vlogo kot solastniki. Razen Ferdinanda gotovo nobeden ni prišel osebno v Krško urejati sorodnikovih zapuščinskih zadev, kar je vključevalo tudi izbor in prenos starin v Kranjski deželni muzej v Ljubljani. Dienerspergova družina je razen Ferdinanda in njegove sestre Marije živela daleč, mlajša brata sta bila v vojaški službi, obe še neporočeni sestri pa sta se prav v tem času (1847) omožili, prva iz Gradca v Trst in druga z Dobrne v Gradec, kjer je prebivala tretja sestra, grofica Hoyos.⁵⁰ Vsi so pooblastili brata Ferdinanda, da jih kot solastnike zastopa pri prodaji celotne Hohenwartove za-

puščine.⁵¹ Še preden pa je Ferdinand sploh zbral njihova pooblastila, je obe hiši z zemljišči v Krškem že prodal. Hišico pri župnišču (št. 59) je že 10. februarja 1847 kupil Anton Banič, pri čemer ne poznamo podrobnosti kupoprodaje,⁵² medtem ko je hiša, v kateri je Hohenwart stanoval (»Valvasorjeva« s h. št. 85) čakala na kupca še devet mesecev. Po kupoprodajni pogodbi, sklenjeni 12. novembra v Dienerspergovi graščini na Dobrni, sta jo za 2.000 goldinarjev skupaj s pritiklinami kupila zakonca Jožef in Katarina Lakner.⁵³

In kako so Dienerspergi ravnali s Hohenwartovo zbirko »starin«, ki naj bi jo po Costovih besedah doletela žalostna usoda? Brskanje po trenutno »vsemogočni« Digitalni knjižnici Slovenije je navrglo odkritja, ki v veliki meri, če že ne v celoti zanikajo Costovo navedbo, da so šli dragoceni predmeti v pogubo. Kranjski deželni muzej v Ljubljani je namreč iz Hohenwartove zapuščine (*aus dem Nachlasse des sel. Herrn Anton, Herrn von und zu Hohenwart, in Gurkfeld*) že leta 1846 prevzel 11 srednjeveških novcev, izkopanih v okolici Krškega. *Illyrisches Blatt* (1847) navaja kot izročitelja barona Dienersperga, žal brez osebnega imena (*Baron von Dienersberg*).⁵⁴ Lahko bi šlo torej tako za očeta Franca Ksaverja kot za sina Ferdinanda, ki je po očetovi smrti postal izvršitelj Hohenwartove oporoke. Dve leti pozneje (1849) prinaša isti časnik v kar šestih nadaljevanjih natančen popis predmetov, izročenih muzeju leta 1847. Pri tem se sklicuje na oporoko iz leta 1840 in njeno določilo, kaj mora pripasti Kranjskemu deženemu muzeju. Dobrotnik muzeja je v listu najprej zmotno imenovan »grof« Anton Hohenwart, čemur že v naslednji številki *Illyrisches Blatt* sledi popravek.⁵⁵ Več kot očitno je v časniku pomota tudi pri imenu izvršitelja oporoke Franca (Ksaverja) Kajetana barona Dienersperga, ki naj

⁴⁵ Prav tam, 15. 1. 1846.

⁴⁶ Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 45.

⁴⁷ ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1999, Littera E Vormerkbuch des Stadt–Dominiums Gurkfeld, pag. 644–649; knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 361, 512.

⁴⁸ Potem ko je leta 1844 izpričan še kot konceptni praktikant pri graškem guberniju, ga v letih 1845 in 1846 srečamo v enaki službi pri okrožnem uradu v Celju, lastnik Dobrne in Dobrnice pa je postal konec leta 1846 (Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 54).

⁴⁹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 917, fol. 7.

⁵⁰ Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 54–56.

⁵¹ Pooblastila bratov in sester nosijo naslednje datume in kraje izdaje: Anton Aleks baron Dienersperg – 28. decembra 1847 v Jihlavi na Moravskem, Janez Nepomuk baron Dienersperg – 29. decembra 1847 v Kecskemétu na Ogrskem, Ida Vital – 18. januarja 1848 v Reinthalu pri Gradcu, Kajetana grofica Hoyos – 18. januarja 1848 v Gradcu, Marija Garbich – 21. januarja 1849 v Trstu (ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1999, Littera E Vormerkbuch des Stadt–Dominiums Gurkfeld, pag. 732–738).

⁵² ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1999, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 362. – Podrobnosti o kupoprodaji niso znane, ker ni ohranjen prepis kupoprodajne listine.

⁵³ ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1995, Grundbuch der Stadt Gurkfeld II. Band, pag. 793; knj. 1999, Littera E Vormerkbuch des Stadt–Dominiums Gurkfeld, pag. 730–732. – Prim. V., Das Sterbehaus Valvasors, str. 1387 (z napačno letnico prodaje 1848).

⁵⁴ Verzeichniß der im Jahre 1846 dem Museum in Laibach verehrten Geschenke. V: *Illyrisches Blatt*, št. 49, 19. 6. 1847, str. 196. – Med srednjeveškimi novci so bili: dva srebrna veronska pfeniga iz obdobja med 1150 in 1250, beneški pfenig iz let 1268–1275, trije beneški pfenigi iz obdobja 1280–1289, trije (nedatirani) padovanski, en beneški iz let 1192–1205 in en oglejski iz obdobja 1273–1298.

⁵⁵ Verzeichniß der im Jahre 1847, v: *Illyrisches Blatt*, št. 96, 1. 12. 1849, str. 384; št. 97, 4. 12. 1849, str. 388.

bi predmete na podlagi oporočnega določila izročil muzeju. Glede na to, da je umrl že 15. avgusta 1846, je torej tudi za prenos dela Hohenwartove premoženjske zapuščine v Ljubljano leta 1847 poskrbel sin Ferdinand kot njegov pravni naslednik – izvršitelj oporoke.

Seznam, objavljen v nadaljevanjih v *Illyrisches Blatt*–u,⁵⁶ vsebuje – kot je velevala oporoka – izbor pomembnejših dokumentov, in ne vseh pisanj, ki so se nakopičila v Hohenwartovi hiši v Krškem. Razen nekaj izjem pogrešamo namreč dokumente iz zadnjih desetletij, izločenega pa je bilo gotovo tudi marsikaj manj pomembnega iz zgodnejšega časa. Seznam navaja na prvem mestu »zelo umetniško izrezljan« lesen ovoj (*Holzhülle*) za hranjenje srebrne kupe, ki je ni bilo več v ovoju. Ovoj se po vsej verjetnosti nanaša na kupo deželne zaveze za škodo, predmet, ki je Hohenwartu še posebej veliko pomenil, saj ga je izrecno navedel v oporoki. Sledi 96 popisnih enot, ki vključujejo več kot sto posameznih kosov, med temi največ listin, pa tudi zemljevide, načrte, rodovnike, drobne tiske in na koncu posebej še štiri odtrgane listinske pečate. Ob urejanju so jih glede na vrsto razdelili v osem skupin (A–H). V prvi z naslovom Diplome je deset vladarskih listin iz obdobja 1600–1809. Druga, najobsežnejša skupina, naslovljena kot Listine in spisi, združuje 49 dokumentov iz časovnega razpona med 1479 in 1811 oziroma 1817 (vidimus). V tretji skupini je sedem rodovnikov rodbin Hohenwart in Petazzi, od tega pet datiranih med 1717 in 1817. Najbolj raznolika je četrta skupina Razno, v kateri so denimo izpisi iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske, seznam oseb na Hohenwartovem nagrobniku v Krškem, gradivo o bratrancu Sigmundu pl. Hohenwartu, škofu in naravoslovcu, tri osmrtnice, štirje bakrorezi in drugo. V posebno skupino so uvrstili tiske in rokopise od leta 1745 do 1837, med drugim potopis Sigmunda pl. Hohenwarta v Holandijo (1792). Posebno skupino bakrorezov sestavlja zgolj dve enoti, portret in rodovnik, maloštevilna je tudi skupina Zemljevidi, zadnja skupina pa so Tlorisi. V vseh treh naštetih je le mlajše gradivo, začeti s Florijančičevo karto Kranjske (1744).

Večji del popisane gradiva izvira iz 17. in 18. stoletja. Če se omejimo samo na listinski del, je iz srednjega veka ena sama listina, prošnja Štefana Hohenwarta iz leta 1479, šest dokumentov, prav tako povezanih s Hohenwarti, je nastalo v prvi polovici 16. stoletja, vsi ostali pa od leta 1600 dalje. Regesti razkrivajo, da je šlo v glavnem za Hohenwartove rodbinske listine in za gradivo z njimi sorodstveno povezanih rodbin, tako denimo

materine rodbine pl. Adelsteinov in pl. Klaffenauov, kamor je bila poročena Antonova sestra Marija. Najti je tudi dokumente, katerih sledljivost je trši oreh ali sploh zabrisana. Večino je Hohenwart prinesel v Krško že od drugod, vsaj nekatere pa je dobil ali zbral tukaj. Kaže, da so se listine rodbine Zetscher, iz katere je med drugim izvirala Valvasorjeva druga žena Ana Maksimila, znašle v Hohenwartovih rokah prav v Krškem, saj se ena, iz leta 1718, nanaša na tamkajšnjo Zetscherjevo hišo.⁵⁷ Prek Zetscherjev je prišel Hohenwart tudi do kupoprodajnega pisma Valvasorjevega brata Janeza Herbarda (1676),⁵⁸ medtem ko je veliko težje soditi o provenienci listine, v kateri nastopa polihistorjev oče Jernej Valvasor (1638),⁵⁹ hkrati Hohenwartov neposredni prednik. Kranjskega polihistorja regesti ne omenjajo, če izvezamemo izpiske iz Slave vojvodine Kranjske.

Ni dvoma, da mitninski nadzornik in deželan treh vojvodin Anton pl. Hohenwart ni bil samo kak pasiven hranitelj starin, ampak so ga te precej pritegovale in se je z njimi tako ali drugače ukvarjal. V tem kontekstu je pomenljiva Costina omemba »oglednih predmetov« (*Schauegegenstände*). Glede starih dokumentov je sicer težko reči, koliko je šlo pri Antonu za načrtno zbiranje in koliko za prevzem zapuščin sorodnikov.⁶⁰ Kot ljubitelja preteklosti ga vsekakor razkrivajo stari novci, najdeni v okolici Krškega, ki jih je deželni muzej prevzel že leta 1846, neposredno po njegovi smrti.⁶¹ Tuje mu ni bilo niti naravoslovje, o čemer priča omemba »optičnih in matematičnih instrumentov« v popisu njegove zapuščine.⁶² Ne nazadnje pa je bil Hohenwart tudi med prvimi člani društva pri Kranjskem deželnem muzeju, ustanovljene ga leta 1839, in je to ostal do konca življenja.⁶³

V zvezi s hišo in starinami Antona pl. Hohenwarta sta najpomembnejši dve spoznanji. Prvič, prav Dieneršpergi so bili njuni kratkotrajni lastniki in izvršitelji oporoke, in drugič, starine so v skladu z zapustnikovo zadnjo voljo pristale v deželnem muzeju, če že ne v ce-

⁵⁷ Prav tam, št. 96, 1. 12. 1849, str. 384; št. 97, 4. 12. 1849, str. 388.

⁵⁸ Prav tam, št. 97, 4. 12. 1849, str. 388.

⁵⁹ Prav tam, št. 98, 8. 12. 1849, str. 392.

⁶⁰ Po lastnem očetu Janezu Ludviku (1714–1785) je Anton lahko prevzel zelo malo dokumentov, če sodimo po popisu dokumentov v očetovem zapuščinskem inventarju, ki so vsi šele iz zadnjih let njegovega življenja (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, sk. 44, H–86, 22. 5. 1785).

⁶¹ Verzeichniß der im Jahre 1846 dem Museum in Laibach verehrten Geschenke. V: *Illyrisches Blatt*, št. 49, 19. 6. 1847, str. 196.

⁶² ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1999, Littera E Vorwerkbuch des Stadt-Dominiums Gurkfeld, pag. 649.

⁶³ Hohenwartovo ime je leta 1841 navedeno na prvem seznamu članov društva, objavljenem v kranjskih deželnih šematizmih, in nato vsako leto do 1846 (*Schematismus des Laibacher 1841*, str. 130; 1842, str. 131; 1843, str. 142; *Provinzial-Handbuch 1844*, str. 146; 1845, str. 147; 1846, str. 150).

⁵⁶ Verzeichniß der im Jahre 1847 dem Museum verehrten Geschenke. V: *Illyrisches Blatt*, št. 96, 1. 12. 1849, str. 384; št. 97, 4. 12. 1849, str. 388; št. 98, 8. 12. 1849, str. 392; št. 99, 11. 12. 1849, str. 396; št. 100, 15. 12. 1849, str. 400; št. 101, 18. 12. 1849, str. 404.

V e r z e i c h n i s s

der im Jahre 1847 dem Museum verehrten Geschenke.

(Fortsetzung.)

Nr. 12. Vom Hrn. Johann Pleschko, Siebmacher und Holzwaren-Händler in Laibach, die antiken und neueren Münzen, welche sein verstorbenen Stiefsohn, Herr Jos. Pakisch, Physiker, aus der Umgeb. Laibachs zusammengestellt hat, als: 25. Ein 5 Sols. Stück der französl. Republik von Menneron, 1792. — 26. Ein Sols. Stück detto 1793.

— 27. Ein vermishtes englisches Pence-Stück 1799. — 28. Ein griechisches Lepton, Otto, 1833. — 29, 30. Zwei Stücke 5 Lepta, detto 1833 u. 1839. — 31. Ein venezianisches Stück Dalmatien und Albanien (11). — 32. Ein detto Alps Moccenigo (12) 1570 — 1577. — 33. Ein detto Anton Prieli 1618 — 1623. — 34. Ein Neckenpennig Ludov. III. Laufers. — 35. Ein Ablass-Pfeunig, Quod Panperibus. Mihi, das Brustbild des Heilandes — Centuplum Reddo, fünf aufstehende Getreidehalme, 17 (12) 28. Vielleicht vom Barnherzigen-Kloster in Grag.

Nr. 13. Vom Herrn Ferdinand Schmidt, jun., ein Silber-Zwölfer, Canton Zug. — Revers: Cum His. Qui. Oder pac. Er. Pacif. (eius). (Myl IV. 3334, ähnlich). Eine sehr schöne Münze des Mittelalters, aufgefunden zu Stein, nebst mehreren andern, welche aber leider zum Einschmelzen verkauft wurden.

Nr. 14. Vom Herrn Johann Dagarin, Stadtpfarrer und Dechant zu Krainburg: die silberne Denkmünze auf den Erzbischof von Cöln, Clemens Freiherrn von Dresse Wischering, Athanasius Alter-Immota. Resistit, die Kirche auf dem Felsen von brandenden Wagen bestimmt; — und eine zinnerne Medaille in Thalergröße, London. k. k. General-Feldmarschall — auf den Fall von Belgrad den 8. October 1789.

Nr. 15. Vom Herrn J. Micholzer, Magister Pharmaciaus aus Marburg: eine ausgezeichnete Sammlung von Versteinerungen, welche beim Baue des Leitersberger Tunnels zu Tage gefördert worden sind, und zwar 1. eine 9" breite Pflaermantelmuschel (Pectinit) vollkommenes Exemplar in beiden Schalen; — 2. 8 Stücke Pectiniten von 3" bis 5" Breite; — 3. 6 einzelne Schalen großer Pectiniten; — 4. 6 kleinere Pectiniten in Muschelschale; — 5. zwei ausgezeichnete, nebst mehreren kleinen Pectiniten in grauem Tegel, in welchem Eustos Freyer Foraminiferen entdeckte, und mittelst Schleimung ausgeschieden hat. Diese kleinen mikroskopischen Schnecken erscheinen so reichhaltig, daß sie beinahe $\frac{1}{2}$ des ganzen Lehm-Volumens betragen; — 6. eine Auster-Schale von 7" Länge; — 7. eine 3" lange Anomia, und 2 kleinere detto; — 8. einige Nuclei (Scheinfkerne ohne Schale) von Cardium, Venus, Mytilus, Dactylomuschel; — 9. sieben Stücke Conus; — 10. ein Trochus; — 11. fünf Stücke Cerithium und eine Amonshornschnecke; — 12. zwölf Stücke Recliniten (Zweigelschalen); — 13. mehrere Pentaeriniten-Fragmente; — 14. drei Stücke Madreporiten (Korallen); — 15. zwölf Stück wohlerhaltene Glossopetras (versteinerte Zähne von Hai- und anderen Fischen; — 16. zwei Fisch-Rückenwirbel von $\frac{1}{2}$ " Durchmesser; — 17. ein fossiler Taschenkreb (Krabbe); — 18. das Fragment eines gezähnten Rückenflossentastels der Rische, Hemipristis serra, von $1\frac{1}{2}$ " Länge, ähnlich dem Schnabel des Segetauchers (Mergus Serrator); —

19. zwei Stücke versteinertes Holz; — 20. ein kleines Stück Steinkohle mit Schwefelkies; — 21. neun Stücke mit Kalkspathkrystallen und zwei Kugeln Eisenbohnerer.

Vielen Dank dem Herrn Geschenkgäber dieser werthvollen Sammlung. Mögen dieselben Funde bei den Eisenbahnarbeiten auch in Krain dem Museum zur öffentlichen Aufstellung verehrt werden!

Nr. 16. Vom Hrn. Johann Friedrich Wagner, Senior der evangelischen Gemeinden von Kärnten und Steiermark, und Pastor in Plan, folgende Mineralien: ein schönes Stück Kurfornikel; — 4 Stücke Bleiberges Gelbleierz; — die Hälfte eines Ammoniten, angelöffelt, und eine geschliffene Platte ovalisirenden, kärnthnischen Muschel-Marmers; — 5 Stücke Muschelkerne (Nuclei) der Isocardia Cor. etc.; — ein Stück rein durchsichtiges Steinsalz, innerlich blau gewölkt, und eine dreizählige Platte unreinen Steinsalzes mit blauem Gemengt.

Nr. 17. Der sel. Herr Anton Graf von Hohenwart hat mit Testament vom 28. August 1840 dem kranischen Landesmuseum aus seinem Cabinet den Landschafts- und andere alte Schriften, die man dafür als geeignet ansehen sollte, legirt. In Folge dessen hat sein Testaments-Executor, Franz Cajetan Freiherr von Dienersberg, folgende Stücke dem Museum ausgeliefert: 1. Die sehr künstlich geschnitzte Holz-Hülle zur Aufbewahrung eines silbernen Bechers, welcher sich jedoch in derselben nicht mehr befand. — Dann a) folgende Diplome, als: — 2. Das vom Kaiser Ferdinand II. d. d. Wien 19. August 1621, womit Gregor und Michael die Wagen Gebrüder, mit dem Prädicate von Wagenberg in den Adelsstand erhoben wurden. Original, auf Pergament in rothen Sammet Einband, ohne Sigill. — 3. Das vom Kaiser Ferdinand III. d. d. Schloß Laxenburg 15. Mai 1630, womit Michael Wagen v. Wagenberg in den Freiherrnstand, mit dem Prädicate Freiherr von Wagenberg und Neudegg, Herr auf Scharfenberg und Stattenegg und Hauptmann zu Mötting, erhoben wurde. Original ganz wie das Vorige. — 4. Das des Kaisers Leopold I., d. d. Wien den 20. Juli 1673, womit die Gebrüder Wolf Vincenz, Hanns, Heinrich und Peter Freiherrn von Wagenberg in den Grafenstand mit dem Prädicate Grafen von Wagenberg erhoben wurden. Original ganz wie die beiden Vorigen. — 5. Diplom Kaiser Leopold des I., d. d. Oedenburg den 8. December 1681, womit den Grafen von Wagenberg, Freiherrn von Neudegg, Herrn auf Scharfenberg, Stattenegg und Hauptleuten zu Mötting das Prädicate in jenes der Grafen und Herren v. Wagenberg, Edle Herren auf Scharfenberg umgeändert wurde. Original auf Pergament ohne Sigill. — 6. Das von Kaiser Leopold I. d. d. Stadt Passau auf unserm dritten hochzeitlichen Weilaager den 14. December 1676, womit der Gevatter Franz Engelbrecht, Adam Wilhelm und Hans Herwarth Zetschther aus einem uralten Rittergeschlechte in Siegr und Crain in den Freiherrnstand mit dem Prädicate Zetschther von und zu Waldegg, Freyherrn auf Weinbüchl Erben und Weizelskain erhoben werden. Original wie die Vorigen.

(Fortsetzung folgt.)

Verleger: Ignaz Alois Kleinmayr.

loti, pa vsaj v znatni meri. Drugo vprašanje je, kje so deželnemu muzeju izročeni predmeti danes.⁶⁴

A kakor koli, kdor je o usodi starin slabo informiral Henrika Costo, najverjetneje nekdo iz Krškega, je moral biti precej pomanjkljivo obveščen o tem, kaj se je v resnici dogajalo, ko so ljudje iz Hohenwartove hiše na očeh Krčanov »raznašali« njegovo zapuščino, in kam je ta romala. Najvrednejše je, kot je želel pokojnik, prišlo v muzej, nikoli pa ne bomo izvedeli, kakšna je bila selekcija in ali se je uničilo ali izgubilo še kaj pomembnega. Kam so šli denimo Hohenwartovi »matematični in optični instrumenti«?

Skrbnništvo in dedovanje Hohenwartove zapuščine sta torej Franca Ksaverja barona Dienersperga in njegovih šestih otrok za poldrugo leto (1846–1847) povezala s Krškim oziroma s hišo, ki so jo pozneje zmotno označili za Valvasorjevo. Ker je baron Franc Ksaver dobro vedel, kaj je za Kranjsko pomenil Valvasor, in tudi to, da je bil znameniti polihistor njegov prapraded,⁶⁵ se je v Krškem lahko hitro raznesel glas, kdo so novi gospodarji hiše Dienerspergi. Za nameček se je zdaj pri raziskovanju Hohenwartovega izvora izkazalo, da je bil tudi sam Valvasorjev krvni sorodnik, čeravno ne njegov potomec. Krški »muzealec« je bil s polihistorjem povezan prek njegovega polbrata Karla, svojega prapraded, čigar hči Marija Ana baronica Valvasor se je omožila s Francem Krištofom pl. Hohenwartom.⁶⁶ Antonu pl. Hohenwartu kot ljubitelju zgodovine to vsekakor ni bilo neznano⁶⁷ in če se je v Krškem, mestu Valvasorjeve smrti, s tem kdaj pobahal, ga je lahko okolica hitro razumela nekoliko po svoje. Ni izključeno, da je zgodba o njegovi hiši kot »Valvasorjevem zadnjem domu« nastala sploh kot plod Hohenwartovega sklepanja o historiatu stavbe in jo je pozneje ljubiteljski muzealec in zgodovinar Anton Jellouschek samo »prodal« kot gotovo dejstvo. Leta 1859, trinajst let po Hohenwartovi smrti, je Jellouschek njegovo nekdanjo hišo št. 85 brez utemeljitve označil za Valvasorjevo. Pomagala mu je domišljija, oprta na izvirno kupoprodajno listino o nakupu hiše leta 1693,

ki jo je tudi objavil, ter na velikost in lego donedavna Hohenwartove hiše.⁶⁸ Kako brezmejna je bila Jellouschkova ambicija po »ustvarjanju zgodovine«, priča dejstvo, da je celo Jakoba Vodnika, ki je hišo konec 17. stoletja prodal Valvasorju, brezskrupulozno razglasil za prednika Valentina Vodnika, samo da bi vzpostavil povezavo med kranjskim polihistorjem in razsvetljenjskim pesnikom.⁶⁹ Analiza virov je poldrugo stoletje zatem pokazala, da se je Jellouschek o obojem motil, tako o Vodnikovi rodbini kot o lokaciji Valvasorjeve hiše v Krškem.⁷⁰ Morda pa lahko »usodno pomoto« o hiši deloma opraviči sorodstvena zveza med Hohenwartom in Valvasorjem oziroma njegovimi potomci, če je Jellouschek zanj res izvedel. Hiša, v kateri je še nedavno tega prebival »domoznanec« Hohenwart, Valvasorjev sorodnik, se mu je za zadnji dom kranjskega polihistorja preprosto zdela pravnja.

Pri vsej stvari je zanimivo naključje, da je t. i. Valvasorjeva hiša, danes del kompleksa Mestnega muzeja Krško, v obdobju med 1826 in 1846 že bila neke vrste zasebni muzej (tako gre razumeti Costo), kar se je po smrti Antona pl. Hohenwarta zelo hitro pozabilo. Slabega pol stoletja pozneje so Krčani Hohenwarta sicer še imeli v spominu, a zaradi povsem trivialnih stvari. Ivana Lapajneja, pisca monografije o Krškem (1894), je dosegel le negotov ljudski glas o Hohenwartovem domnevem bogastvu, domovanju, »grofovstvu« in družabnem življenju: »Do leta 1830.–1845. (sic!) je bival v Krškem v hiši št. 85, kjer je sedaj hiralnica, bogati in plemeniti grof Hohenwart; ta je bil menda brat takratnega dekana, ki je bival tudi v Krškem, dokler se ni bilo v Leskovcu sedanje župnišče (1830) sezidalo. Omenjenega bogatina Hohenwarta, ki je baje vedno le v Kriegerjevo krčmo zahajal, so menda okradli leta 1841., pa denar so našli, toda tatu niso mogli zasačiti.«⁷¹ Toliko Lapajne, a po vsem sodeč le iz pripovedanja, saj ni poznal niti »grofovega« osebnega imena. Hohenwartove zbirke starin in njene usode pa se v začetku 90. let očitno ni nihče več spominjal. Le njegova hiša je tedaj, s postavitvijo spominske plošče (1894), tudi »uradno« postala Valvasorjev zadnji dom.⁷² Še več, po skoraj sto letih je hiša, zdaj splošno znana kot Valvasorjeva, spet služila ljubiteljski muzejski dejavnosti. Leta 1939 je imelo v njej prostor novoustanovljeno »Muzejsko društvo za politična okraja Krško in Brežice v Krškem«, ugaslo dve leti zatem z nemško okupacijo. »Nesreča«, podobna tisti, ki jo je leta 1848 omenil Costo, je hišo doletela natanko sto let pozneje leta 1948,

⁶⁴ Že samo paberkovanje po vodniku Arhiva Republike Slovenije (1999) je pokazalo, da so Hohenwartovi dokumenti raztreseni po različnih fondih in zbirkah osrednje slovenske arhivske ustanove, naslednice arhivskega dela kranjskega deželnega muzeja. Omenjeni dnevnik škofa Sigmunda pl. Hohenwarta in diploma regensburškega botaničnega društva istemu sta denimo v škofovem osebnem fondu (ARS, AS 885, Hohenwart Sigismund, mapa 1, popis).

⁶⁵ Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 22–23.

⁶⁶ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 111, Hohenwart. – ZAL, ZAL LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXV, Hohenwarth.

⁶⁷ Ne samo, da je ime svoje prababice Ane Marije, roj. baronice Valvasor, zlahka našel v Hohenwartovih rodovnikih, ampak je hranil tudi krstni list svojega deda Jurija Sigmunda s podatki o njegovih starših (Verzeichniß der im Jahre 1847 dem Museum verehrten Geschenke. V: Illyrisches Blatt, št. 100, 15. 12. 1849, str. 400).

⁶⁸ Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 40–41; prim. Golec, Neznano in presenetljivo, str. 332, 335–337; Golec, Valvasorjevi v Krškem, str. 19–20.

⁶⁹ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 332.

⁷⁰ Prav tam, str. 332–337.

⁷¹ Lapajne, Krško in Krčani, str. 51.

⁷² Golec, Neznano in presenetljivo, str. 335.

Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem, združena iz dveh nekoč samostojnih hiš (foto: B. Golec, september 2011)

saj je med naglo izpraznitvijo stavbe veliko predmetov končalo v Savi, druge pa so odpeljali v Posavski muzej Brežice.⁷³ Leta 2010 je Hohenwartova hiša z odprtjem Mestnega muzeja Krško postala del kompleksa profesionalnega muzeja.⁷⁴

Viri in literatura

Viri:

Arhiv Republike Slovenije (= ARS):

AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko: N 84.

AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani: III. serija, fasc. H 1–203.

AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani: šk. 44.

AS 885, Hohenwart Sigismund: mapa 1, popis.

AS 1075, Zbirka rodovnikov: št. 111.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (=NŠAL):

– NŠAL 572, Pokorn France: fasc. 377.

– ŽA Krško: P 1784–1816, M 1784–1818, M 1818–1868.

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (= StLA):

– Handschriften, Gruppe 2: Hss. 917.

Zgodovinski arhiv Celje (= ZAC):

– ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig: knj. 1994–1999.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (= ZAL):

– ZAL LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka: šk. XXV.

Župnijski urad Krško (= ŽU Krško):

Vor- und Zunahmen im Vikariate Gurkfeld
befindlicher Hausbesitzer im Jahre 1842.

Catalogus animarum in Vicariatu Gurkfeldensi
existentum anno 1822.

Literatura:

Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain.*

Laibach : Eger'sche Gubernial-Buchdruckerei,
1848.

Černelič Krošelj, Alenka: Sledi Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem – kaj pa jutri? V: Alenka Černelič Krošelj (ur.): *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (K mestu K, št. 6). Krško : Valvasorjev raziskovalni center, 2008, str. 43–73.

Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), str. 303–364.

Golec, Boris: Trpljenje »celjskega Wertherja«, tosvetne skrbi njegovega sina in uvod v zaton njegovega rodu. Spomini dveh Valvasorjevih

⁷³ Černelič Krošelj, Sledi Janeza Vajkarda Valvasorja, str. 50–51.

⁷⁴ <http://www.mestnimuzejkrsko.si/si/o-muzeju/zgodovina>

potomcev baronov Dienerspergov s Celjskega. *Zgodovina za vse* XVIII (2011), str. 15–67.

Golec, Boris: Valvasorjevi v Krškem – kdaj, kje, s kom in kako. V: Alenka Černelič Krošelj (ur.): *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (K mestu K, št. 6). Krško : Valvasorjev raziskovalni center, 2008, str. 13–42.

Jellouschek, Anton: Valvasor und Vodnik. V: Etbin Henrik Costa (ur.): *Vodnikov spomenik. Vodnik – Album*. Ljubljana–Laibach : I. v. Kleinmayr in F. Bamberg, 1859, str. 40–41.

Lapajne, Ivan: *Krško in Krčani. Zgodovinske in spominske črtice*. Krško : Odbor za olepšanje mesta, 1894.

Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München : R. Oldenbourg, 1962.

Pokorn, Frančišek: *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*. Ljubljana : Knezo–škofijski ordinariat, 1908.

Provinzial-Handbuch des Laibacher Gouvernements im Königreiche Illyrien für das Jahr 1844; 1845; 1846; 1847; 1848. Laibach : Egger'sche Gubernial-Buchdruckerei.

Radics, Peter v.: *Johann Weikhard Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach : Krainische Sparkasse, 1910.

Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1983.

Schematismus des Laibacher Gouvernements–Gebiets für das Jahr 1819; 1820; 1821; 1822; 1823; 1824; 1825. Laibach : Leopold Eger.

Schematismus für das Laibacher Gouvernment–Gebiet im Königreiche Illyrien für das Jahr 1830; 1831; 1832; 1833; 1834; 1835; 1836; 1837; 1838; 1839; 1840; 1841; 1842; 1843. Laibach : Eger'sche Gubernial-Buchdruckerei.

Schematismus für das Laibacher Gouvernment–Gebiet im Königreiche Illyrien (Jahr) 1828; 1829. Laibach : Leopold Eger.

Schematismus von Krain und Kärnten vom Jahre 1826; 1827. Laibach : Leopold Eger.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.

Časopisni viri:

V.: Das Sterbehaus Valvasors in Gurgfeld. *Laibacher Zeitung* 113 (1894), št. 162, 18. 7. 1894, str. 1387–1388.

Verzeichniß der im Jahre 1846 dem Museum in Laibach verehrten Geschenke. *Illyrisches Blatt*, št. 49, 19. 6. 1847, str. 196.

Verzeichniß der im Jahre 1847 dem Museum verehrten Geschenke. *Illyrisches Blatt*, št. 96, 1. 12. 1849, str. 384; št. 97, 4. 12. 1849, str. 388; št. 98, 8. 12. 1849, str. 392; št. 99, 11. 12. 1849, str. 396; št. 100, 15. 12. 1849, str. 400; št. 101, 18. 12. 1849, str. 404.

Elektronski vir:

<http://www.mestnimuzejkrsko.si/si/o-muzeju/zgodovina> (sept. 2011)

Zusammenfassung

DAS „FALSCHES“ HAUS VALVASORS IN KRŠKO MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS IN DEN HÄNDEN SEINES ENTFERNTEN VERWANDTEN UND DER DIREKTEN NACHKOMMEN – URSACHE FÜR EINE „SCHICKSALHAFTE“ VERWECHSLUNG?

Der vergessene museale Sammler aus Leidenschaft Anton von Hohenwart (1768–1846)

Der Beitrag schließt an die Abhandlung des Autors über die Memoiren der zwei Barone Dienersperg, Nachkommen des Krainer Polyhistoren Johann Weikhard Valvasor (1641–1693), an. Es stellte sich heraus, dass der in den Dienersperg-Memoiren erwähnte Verwandte Anton von Hohenwart (1768–1846) die letzten zwanzig Jahre seines Lebens (1826–1846) Besitzer eines alten Bürgerhauses in der Stadt Krško/Gurkfeld war, das bis vor kurzem fälschlicherweise als Valvasors Sterbehaus galt. Neue Erkenntnisse bestätigten die Annahme, dass das Haus nach Hohenwarts Tod von den drei Brüdern und Schwestern Dienersperg geerbt wurde, die es einhalb Jahre behielten (1846–1847) und in dieser Zeit für die Erfüllung des letzten Willens ihres Angehörigen sorgten. Genau diese Umstände könnten der Grund für die irrtümliche Erklärung des Hohenwart-Hauses zum Haus Valvasors sein, die der Hobbyhistoriker Anton Jellouschek im Jahr 1859 ohne entsprechende Argumente „verschuldete“. Er hätte nämlich leicht herausfinden können, dass die Dienersperg Valvasors unmittelbare Nachkommen sind, da diese ihren berühmten Vorfahren damals noch gut kannten. Außerdem war Hohenwart ein Nachkomme von Valvasors Halbbruder Karl und hat eventuell mit seinen Schlussfolgerungen über die Historie des Hauses selbst zur Überzeugung beigetragen, dass das Haus einst dem berühmten Krainer Polyhistor aus dem 17. Jahrhundert gehört hatte.

Besonders interessant ist die Erkenntnis, dass Hohenwart ein Sammler alter Gegenstände und Dokumente war. Sein Haus, in dem sich seit dem Jahr 2010 das Stadtmuseum Krško befindet, war schon im zweiten Viertel des 19. Jahrhunderts eine Art privates Museum,

was aber sehr rasch in Vergessenheit geriet. Hohenwart vermachte seine durchaus reiche Sammlung in seinem Testament dem Krainischen Landesmuseum in Ljubljana. Sein Testamentsvollzieher wurde der entfernte Verwandte Franz Kajetan Freiherr von Dienersperg (1773–1846), der Ehemann von Hohenwarts Cousine, Vater seiner Testamentserben und Ururenkel von Johann Weikhard Valvasor.

Schlagwörter: Hohenwart, Valvasor, Dienersperg, Krško/Gurkfeld, Museumssammlungen, Museum